

ΓΝΩΜΟΔΟΤΗΣΗ ΓΙΑ ΤΑ ΜΕΤΡΑ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΝΟΣΟΥ COVID 19 Του ομ καθηγητή του Συνταγματικού Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών Γιώργου Κασιμάτη

Μου τέθηκαν τα ακόλουθα ερωτήματα:

- I. 1. Η νομοθετική ή με άλλη πολιτειακή πράξη επιβολή υποχρέωσης εμβολιασμού και οποιοδήποτε μέτρου πρόληψης ή ελέγχου για την καταπολέμηση διάδοσης της νόσου Covid- 19 ή για τη θεραπεία της, εφόσον αποτελεί αναγκαστική επέμβαση στον οργανισμό του ανθρώπου, είναι έγκυρη με βάση τις συνταγματικές και τις διεθνούς δικαίου εγγυήσεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου;
- I. 2. Σε περίπτωση αντισυνταγματικότητας των εν λόγω μέτρων και της πράξης εφαρμογής των, ποια είναι τα κατά το δίκαιο μέσα άμυνας του φυσικού προσώπου;

ΑΠΑΝΤΗΣΗ:

Μετά τις εμπειρίες των ειδικών εγκλημάτων κατά του ανθρώπου από τα καθεστώτα του φασισμού, του εθνικοσοσιαλισμού και άλλων μορφών αυταρχισμού, καθώς και των πολεμικών πράξεων του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, η παγκόσμια κοινότητα θέσπισε σαφείς και ιδιαίτερα στενούς και αυστηρούς κανόνες διεθνούς δικαίου για επιβολή περιορισμών των δικαιωμάτων του ανθρώπου, που είναι αναγκαίοι για την άμεση προστασία των θεμελιωδών αγαθών της ανθρώπινης ύπαρξης λόγω πραγματικής και απρόβλεπτης απειλής τους. Οι κανόνες αυτοί ισχύουν υποχρεωτικά για όλες τις χώρες και τους λαούς του πλανήτη (εκτός από τις χώρες με θεοκρατικά ή θρησκευτικά αυταρχικά καθεστώτα, οι οποίες λόγω πεποιθήσεων των λαών τους δεν τα τηρούν μεν, αλλά έγιναν κατ' ανοχήν δεκτά ως μέλη του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών). Με βάση αυτούς του θεμελιώδεις κανόνες του Διεθνούς Δικαίου και τους αντίστοιχους του Συντάγματος, ισχύουν, γενικά για όλα τα μέτρα που επιβάλλονται για προστασία της υγείας, τα ακόλουθα:

A. Οι διεθνούς δικαίου και οι συνταγματικές βάσεις νομιμότητας

1. *Οι θεμελιώδεις κανόνες του υπερκείμενου δικαίου (διεθνούς και συνταγματικού) για τη νομιμότητα των μέτρων. Οι γενικές βάσεις νομιμότητας και κύρους των μέτρων που επιβάλλονται από το κράτος για την προστασία του ανθρώπου και του κοινωνικού συμφέροντος στηρίζονται σε θεμελιώδεις κανόνες του Διεθνούς Δικαίου και του Συντάγματος της Ελλάδας: Αυτοί είναι: η αρχή προστασίας και σεβασμού της αξίας του ανθρώπου, η αρχή προστασίας της ελευθερίας, της ανάπτυξης της προσωπικότητας, η δημοκρατική αρχή, η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου και η αρχή της*

αναλογικότητας. Οι κανόνες αυτοί περιέχονται α) στον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και σε συνθήκες του διεθνούς δημοσίου δικαίου, όπως είναι η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) του 1952, το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και πολιτικά Δικαιώματα του, Ν. Υόρκη 1966, κυρίως το άρθρο 7, η οποία κυρώθηκε από την Ελλάδα με τον ν. 2462/1997, η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και της Αξιοπρέπειάς του σε σχέση με τις εφαρμογές της Βιολογίας και της Ιατρικής, με τον τίτλο: «Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και της Βιοϊατρικής» (ιδίως Κεφάλαιο ΙΙ, με τίτλο: «Συναίνεση», άρθρα 5 επ.), Oviedo 1997, που κυρώθηκε από την Ελλάδα με τον ν. 2619/1998, καθώς και από πολλές άλλες Συνθήκες του Διεθνούς Δικαίου, που εγγυώνται δικαιώματα του ανθρώπου ειδικών κατηγοριών (παιδιού, γυναίκας κ.ά.) · β) στις Συνθήκες του Ευρωπαϊκής Ένωσης· γ) στο Σύνταγμα της Ελλάδας, κυρίως στα άρθρα: 1, 2, 4, 5 παρ. 1-5 εδ. 1 (ως προς τη διάταξη της παρ. 5 εδ.2, υπερισχύουν οι διατάξεις των παραπάνω αναφερόμενων διεθνών συμβάσεων Oviedo και NewYork, βλ. τα αμέσως επόμενα πιο κάτω), 5^Α, 7 παρ.2, 14 παρ. 1-2, 15 παρ. 1-2, 16 παρ. 1, 18 παρ. 3, 22 παρ. 3, 25 παρ. 1-2, 48, 120 παρ.2-4.

2. *Η επίκληση της Ερμηνευτικής Δήλωσης του άρθρου 5 του Σ.* Ο κοινός νομοθέτης, για την επιβολή των ατομικών διοικητικών μέτρων κατά της νόσου Covid-19, επικαλείται την Ερμηνευτική Δήλωση της διάταξης της παραγράφου 4 του άρθρου 5 του Συντάγματος, της οποίας (διάταξης) το πρώτο εδάφιο απαγορεύει τα «ατομικά διοικητικά μέτρα που περιορίζουν σε οποιονδήποτε Έλληνα την ελεύθερη κίνηση ή εγκατάσταση στη Χώρα, καθώς και την ελεύθερη έξοδο και είσοδο σ' αυτήν». Η Ερμηνευτική Δήλωση ορίζει τα εξής: «Στην απαγόρευση της παραγράφου 4 δεν περιλαμβάνεται η απαγόρευση (...), ούτε η λήψη μέτρων που επιβάλλονται για την προστασία της δημόσιας υγείας ή της υγείας ασθενών, όπως νόμος ορίζει». Η επίκληση της Ερμηνευτικής αυτής δήλωσης είναι στην προκείμενη περίπτωση εκτός συνταγματικής νομιμότητας και ανυπόστατη, γιατί δεν ισχύει για τα μέτρα κατά της νόσου Covid- 19, για τους ακόλουθους λόγους:

α. Η εξαίρεση από την απαγόρευση της Ερμηνευτικής Δήλωσης προϋποθέτει και αφορά σε μέτρα που *νομίμως θεσπίστηκαν*· δεν αποτελεί πρωτογενή κανόνα νέας θεμελίωσης μέτρων υπερκείμενο των θεμελιωδών κανόνων νομιμότητας του Διεθνούς Δικαίου και του Συντάγματος.

β. Η Ερμηνευτική Δήλωση αναφέρεται σε μέτρα που περιορίζουν *μόνο* την ελευθερία κίνησης σύμφωνα με την παράγραφο 4 του άρθρου 5 Σ, γιατί μόνο τις διατάξεις αυτής της παραγράφου ερμηνεύει. Επομένως, δεν περιλαμβάνει άμεσες επεμβάσεις στον ανθρώπινο οργανισμό ή μέτρα που δημιουργούν

περιορισμούς σε δραστηριότητες που περιορίζουν την ελευθερία ανάπτυξης της προσωπικότητας (διεξαγωγή επιστημονικής έρευνας, εκπαίδευση, άθληση, άσκηση επαγγέλματος κ.λπ.), και που εγγυάται η παρ. 1, αλλά μόνο, δραστηριότητες που εγγυάται η παρ. 3 του άρθρου 5 Σ.). Προβληματική, κατά το υπερκείμενο δίκαιο, είναι και η επιβολή μέτρων για την προστασία της Υγείας που περιορίζουν ταυτόχρονα με την σωματική κίνηση και άλλα συνδεδεμένα με αυτήν δικαιώματα ανάπτυξης της προσωπικότητας, οπότε απαιτείται ειδική στάθμιση.

γ. Η έννοια των «ατομικών διοικητικών μέτρων» της Ερμηνευτικής Δήλωσης αναφέρεται σε μέτρα που λαμβάνονται και επιβάλλονται *ατομικά σε συγκεκριμένα άτομα* για προστασία της δημόσιας υγείας, λόγω της προσωπικής τους νόσου· δεν περιλαμβάνει τα γενικά που επιβάλλονται σε κοινωνικά σύνολα προσώπων, ανεξάρτητα, αν τα μέλη τους νοσούν ή όχι, για την αντιμετώπιση επιδημιών, οι οποίες είναι επιστημονικά διαπιστωμένες ως λοιμώδεις και απειλούν τα συγκεκριμένα κοινωνικά σύνολα με επιστημονικά προσδιορισμένο και εξαιρετικά υψηλό ποσοστό κρουσμάτων και θανάτων.

B. Η καθολική παραβίαση των θεμελιωδών αρχών και κανόνων δικαίου με την επιβολή των μέτρων κατά της νόσου Covid- 19.

I. 1.Γενική ακυρότητα των μέτρων κατά της νόσου Covid- 19

Όλα τα μέτρα που επιβλήθηκαν από το κράτος στα πρόσωπα που βρίσκονται στην Ελλάδα από την αρχή της δημόσιας ανακοίνωσης για την εμφάνιση της νόσου μέχρι σήμερα, είτε αυτά συνιστούν άμεση επέμβαση στον φυσικό οργανισμό του ανθρώπου, είτε συνιστούν περιορισμούς της ελευθερίας κινήσεως ή ανάπτυξης της προσωπικότητας (εκπαίδευσης, άσκησης σωματικής κ.λπ.), ήταν και είναι εξ υπαρχής άκυρα (απόλυτη ακυρότητα). Αυτή την ακυρότητα συνεπάγεται η παραβίαση ακόμη και μιας των αρχών και κανόνων νομιμότητας του υπερκείμενου δικαίου. Οι λόγοι της γενικής ακυρότητας είναι οι ακόλουθοι:

α. *Η μη τήρηση των συνταγματικά απαιτούμενων διαδικασιών επιβολής.* Δεν τηρήθηκαν οι διαδικασίες που προβλέπει το Σύνταγμα για επιβολή γενικών, κατά τόπους ή κατά κατηγορίες προσώπων, έκτακτων μέτρων περιορισμού των ελευθεριών, που θεμελιώνονται σε σαφείς και ιατρικώς και ευρύτερα επιστημονικώς πλήρως αιτιολογημένες αιτίες κατάστασης ανάγκης. Ακόμη και σε περίπτωση ξαφνικής και απρόβλεπτης ανάγκης, που δεν αφήνει χρονικά όρια προηγούμενης διενέργειας των διαδικασιών (κάτι που δεν υπήρχε νομικά στην προκείμενη περίπτωση), απαιτείται επιβολή των άμεσα αναγκαίων μέτρων για σύντομο χρονικό διάστημα, με

την πάροδο του οποίου αίρονται αυτόματα, αν δε γίνουν οι απαιτούμενες διαδικασίες.

β. Η μη τήρηση της συνταγματικά επιβαλλόμενης ενημέρωσης του κοινού. Δεν τηρήθηκε η υποχρέωση του κράτους και των αρμόδιων οργάνων του, την οποία επιβάλλουν το Σύνταγμα και το Διεθνές Δίκαιο με θεμελιώδεις αρχές και ρητές διατάξεις (αρχή προστασίας της αξίας του ανθρώπου, της δημοκρατικής αρχής, των ελευθεριών και δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη) να προβεί και να προβαίνει συνεχώς πριν από την έναρξη και κατά τη διάρκεια της ύπαρξης της νόσου σε πλήρη, σαφή και ακριβή ενημέρωση με επιστημονικώς έγκυρα στοιχεία, κατανοητά από το κοινό για το είδος, τη θεωρητική επικινδυνότητα και την πραγματική πορεία της νόσου, καθώς για την αναγκαιότητα των επιβαλλόμενων μέτρων και όλα αυτά με βάση επισήμως υπογεγραμμένες υπεύθυνες και επώνυμες βεβαιώσεις των αρμόδιων επιστημονικών οργάνων και φορέων.

γ. Οι μορφές της παραβατικότητας της επιβολής των μέτρων. Η ενημέρωση τόσο η γενική, όσο και αυτή που συνόδευε προληπτικά τα μέτρα, ήταν και είναι: *ατελής, ανακριβής, παραπλανητική, εκφοβιστική και με πρωτοφανείς παραλογισμούς στην επιβολή μέτρων:*

Ατελής ήταν και είναι η ενημέρωση ως προς τη βασική φύση του ιού σε σχέση με τη μεταδοτικότητά της: αν είναι λοιμώδης νόσος ή απλά μεταδιδόμενη νόσος (γρίπη, συνήθεις ιώσεις κ.τ.ο), όπως γνωρίζει από την καθημερινή ζωή του ο λαός. Αυτή η διευκρίνιση έχει ιδιαίτερη νομική σημασία για τόσο για την επιβολή μέτρων, όσο και για τον έλεγχο της νομιμότητάς του. Ούτε έγινε ποτέ διευκρινιστική διάκριση μεταξύ μέτρων: αν είναι προληπτικά ή υπάρχουν και θεραπευτικά, αν είναι πειραματικά ή επιστημονικώς ολοκληρωμένα για χρήση, αν αποτελούν επέμβαση στον φυσικό οργανισμό του ανθρώπου ή περιορισμό της ελευθερίας κινήσεως ή άλλων δικαιωμάτων. Η ενημέρωση αυτή είναι υποχρεωτική και έχει θεμελιώδη σημασία για τον έλεγχο της νομιμότητάς τους, που μπορεί να αποτελούν από απλά πλημμελήματα μέχρι εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας.

Ανακριβής ήταν και είναι, γιατί ούτε τα αίτια και ο επιστημονικός προσδιορισμός της νόσου ήταν εξαρχής σαφής για το κοινωνικό σύνολο, ούτε τα στοιχεία πορείας της νόσου, που δίνονταν στη δημοσιότητα με απόλυτους αριθμούς μπορούσαν να δώσουν την πραγματική γνώση και εικόνα της, ούτε οι κοινωνικές συνέπειες (οικονομικές, κοινωνικής υγείας, συνέπειες για τις άλλες λειτουργίες του κράτους, όπως για τις λειτουργίες παροχής υπηρεσιών υγείας, εκπαίδευσης, ασφάλειας και γενικά των υποχρεώσεων προστασίας του ανθρώπου από το κράτος), που

αποτελούν τη βάση εφαρμογής της αρχής της αναλογικότητας για την αναγκαστική επιβολή μέτρων. Όσον αφορά στην ενημέρωση για την ποσότητα των θυμάτων, αποτελεί νομικώς κοινό τόπο ότι η γνωστοποίηση των κρουσμάτων και των θανάτων από τη νόσο δεν παρέχει απολύτως καμιά πραγματική γνώση, ούτε αποτελεί ενημέρωση. Απαιτείται πειστική παρουσίαση των εν λόγω αριθμητικών στοιχείων σε σύγκριση: με τον πληθυσμό, του αριθμού των θανάτων με τον αριθμό των κρουσμάτων, των ίδιων αριθμών κρουσμάτων και θανάτων με τους αντίστοιχους αριθμούς άλλων μεταδοτικών ασθενειών, πάντοτε δε με τα δεδομένα κατά της αντίστοιχης χρονικής περιόδου, καθώς, επίσης, και παροχή άλλων στοιχείων πρόσφορων για την ακριβέστερη ενημέρωση. Γενικά απαιτείται ενημέρωση με τήρηση των κανόνων της στατιστικής επιστήμης και με παράλληλη πλήρη ανάλυση και επεξήγηση των στατιστικών δεδομένων, ώστε να μπορεί να έχει το κοινωνικό σύνολο σαφή εικόνα της απειλής.

Παραπλανητική ήταν και είναι η ενημέρωση, γιατί ο τρόπος μετάδοσης από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και από τους κυβερνητικούς εκπροσώπους γινόταν και εξακολουθεί να γίνεται με διατύπωση υποθετικών και υπονοούμενων κινδύνων, ανακοινώσεις ενεργών ή αναμενόμενων μεταλλάξεων του ιού με άγνωστους κινδύνους για τη ζωή και την υγεία, ανακοινώσεων των ευπαθών ηλικιών και κατηγοριών με συχνές μεταβολές και προσθήκες (ηλικιωμένων με ασαφείς ή μεταβαλλόμενες ηλικίες, παιδιών, νηπίων, προσώπων με διάφορες υποκείμενες νόσους κ.ά.), ώστε να εδραϊώνεται η πλάνη της χωρίς τέλος απειλής της ζωής και της υγείας των κατοίκων.

Εκφοβιστική ήταν και είναι η ενημέρωση γιατί δε γινόταν ποτέ με ύφος αντικειμενικής έκφρασης που διατηρεί τη φυσική ηρεμία, αλλά πάντοτε με ύφος έκφρασης έντονης ανησυχίας και απειλής και με προτροπές υπακοής στα μέτρα, ώστε να προκαλεί φόβο μέχρι πανικό. Ταυτόχρονα δημιουργούσε και δημιουργεί συχνά ψυχοπαθολογικές, προσωπικές και κοινωνικές, καταστάσεις, οι οποίες επιτείνονται συνεχώς με την ανακρίβεια, την ασάφεια και την ελλειμματικότητα της ενημέρωσης, που περιγράψαμε. Κορυφώνεται δε συνεχώς η φοβία και ο πανικός με τη διαρκή προβολή εικόνων αιθουσών εντατικής θεραπείας και «διασωληνομένων» ασθενών— που θα έπρεπε να απαγορεύεται αυστηρά— παρά το γεγονός ότι οι εικόνες αυτές υπήρχαν πάντοτε πριν από τη σημερινή νόσο, αλλά δεν μεταδίδονταν στο κοινό πριν από τη νόσο Covid-19. Δεδομένου ότι είναι κοινώς γνωστές οι δυσμενέστερες συνέπειες στην υγεία και στην κοινωνία, ούτε η πολιτεία, ούτε η ιατρική επιστήμη παρεμβαίνουν.

Οι παραλογισμοί στην επιλογή τρόπου επιβολής και στον προσδιορισμό των μέτρων ήταν και είναι πρωτοφανείς, ώστε πολλά από αυτά όχι απλώς δεν μπορούν να θεμελιωθούν επιστημονικά, αλλά δεν αντέχουν ούτε στην πιο απλή λογική αναλφάβητου, χωρίς δε να υπάρξει ποτέ καμιά εξήγηση, διευκρίνιση ή δικαιολόγηση, για κάποιο παράλογο μέτρο. Παραδείγματα: Από τί κίνδυνο ιατρικό προστάτευε η απαγόρευση ενός μοναχικού ψαρά να μεταβεί με την κωπήλατη βάρκα του να ψαρέψει; Πώς δεν μεταδίδεται ο ιός μεταξύ έξι προσώπων σε ένα τραπέζι εστιατορίου και μεταδίδεται μεταξύ των τραπεζιών του ίδιου χώρου, αν έχουν μικρότερη των δύο μέτρων απόσταση; Γιατί απαγορευόταν η μετάβαση έστω και ενός προσώπου σε ερημικές περιοχές για καθαρό αέρα και άσκηση; Γιατί τιμωρείται με σοβαρή χρηματική ποινή η ύπαρξη δύο ή περισσότερων ατόμων χωρίς μάσκα σε ένα ιδιωτικό αυτοκίνητο και όταν ακόμη είναι της ίδιας οικογένειας ή όταν μπορούν να συναντηθούν ιδιωτικά εκτός αυτοκινήτου; Παρ' όλο ότι η μάσκα είναι το αρχαιότερο και απλούστερο προστατευτικό μέσο, γιατί δεν γνώριζε ούτε γνωρίζει η ιατρική επιστήμη, αν βλάπτει, όπως είχε ανακοινωθεί αρχικά, ή προστατεύει, όπως υποστηρίζει σήμερα; Ο κατάλογος των παραλογισμών χωρίς αιτιολογία είναι τόσο μεγάλος, ώστε λογικώς δε μπορεί να θεωρηθούν «λάθη» με τη συνηθισμένη σημασία.

δ. *Ανυπαρξία ουσιαστικής ενημέρωσης* Σύμφωνα με το ισχύον δίκαιο, ουσιαστικά δεν υπήρχε καμία νόμιμη ενημέρωση, για τον λόγο ότι defacto δεν υπήρχε ούτε υπάρχει ελευθερία λόγου και δημόσιου διαλόγου και γενικά ελευθερία δημόσιας διάδοσης της γνώμης για την όλη πολιτική αντιμετώπισης της νόσου Covid-19. Συγκεκριμένα: δεν υπήρχε δυνατότητα πρόσβασης στα γνωστά και μεγάλα, ιδιωτικά και δημόσια, Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, έντυπης και ραδιοτηλεοπτικής, δεδομένου ότι οι διοικήσεις τους: ούτε αποδέχονταν δημοσίευση ή μετάδοση κειμένων με αντίθετες θέσεις, ούτε διοργάνωναν διάλογο ή συνεντεύξεις των Μέσων τους με αρμόδιους επιστήμονες (νομικής, ιατρικής, οικονομικής, κοινωνιολογικής και πολιτικής επιστήμης), ανεξάρτητα από τις θέσεις του καθενός. Η δε Πολιτεία, όπως έχει υποχρέωση από το Σύνταγμα, ούτε ή ίδια οργάνωνε δημόσιο διάλογο με εκπροσώπους των εν λόγω επιστημών και των διαφόρων κοινωνικών κατηγοριών του λαού, ούτε παρενέβαινε στα ΜΜΕ να διασφαλίζει την ελευθερία αυτή του λόγου.

2. *Κατηγορίες παράνομης αναγκαστικής επιβολής μέτρων και αντίστοιχων ευθυνών*

Οι παράνομες πράξεις ή παραλήψεις της Πολιτείας, νομοθετικές, διοικητικές και δικαστικές, με τις οποίες επιβάλλεται ή επιτυγχάνεται η εκτέλεση των παράνομων μέτρων, είναι οι ακόλουθες:

α. *Η άσκηση σωματικής ή ψυχολογικής βίας* για την επίτευξη της επέμβασης (για άσκηση σωματικής βίας δεν έχει ο γνωμοδοτών συγκεκριμένες).

β. *Η επιβολή κάθε μορφής κυρώσεων*, σε περίπτωση μη συμμόρφωσης, όπως επιβολή με απόφαση διοικητικού ή δικαστικού οργάνου ποινής: στέρησης της ελευθερίας, χρηματικής, περιουσιακής, στέρησης μισθού ή άλλης μορφής αμοιβής, απόλυσης (ακόμη και με αποζημίωση), θέσης σε διαθεσιμότητα (ακόμη και όταν γίνεται χωρίς οικονομικές συνέπειες), στέρησης άδειας ή επιβολής περιορισμών άσκησης επαγγέλματος, διακοπής ή επιβολής περιορισμών της εκπαίδευσης σε οποιαδήποτε βαθμίδα, απαγόρευσης ή επιβολής περιορισμών κινήσεως, μετακινήσεων, μεταβάσεων και εγκατάστασης σε ορισμένους τόπους, υποχρεωτικού περιορισμού σε ορισμένο τόπο ή οικία (καραντίνας), καθώς και επιβολής κάθε άλλου μέτρου.

γ. *Η θέσπιση ή η επίσημη ανακοίνωση απειλής* σωματικής βίας ή οποιασδήποτε από τις παραπάνω κυρώσεις, για την επίτευξη της επιβολής του μέτρου.

δ. *Η θέσπιση ή η επίσημη υπόσχεση ή παροχή κινήτρων* (προσωπικών αμοιβών, δώρων, ή άλλης μορφής διευκολύνσεων ή πλεονεκτημάτων για κάθε μορφής εύρεση νόμιμης απασχόλησης, υπαλληλικής ή κοινωνικής προαγωγής) σε όσους συμμορφώνονται στην επιβολή αντισυνταγματικών και παράνομων μέτρων.

ε. *Η δικαστική κάλυψη των παραβάσεων* με κατάφωρα παράνομες δικαστικές αποφάσεις ή πράξεις της δικαστικής λειτουργίας.

3. Κατηγορίες μέτρων με διαφορετικά όρια νομιμότητας και βαρύτητας ευθύνης

Με δεδομένη τη θέση ότι όλα τα μέτρα είναι παράνομα και ανυπόστατα, για τους λόγους που αναπτύξαμε, οι διακρίσεις εδώ έχουν σημασία μόνο για τις νομικές ευθύνες της πολιτείας και των οργάνων της που τα επιβάλλουν, καθώς και για τις διαφοροποιήσεις των ορίων της απαγορευτικότητας, αφού όλες είναι νομικώς ανυπόστατες για τους λόγους που εκθέσαμε πιο πάνω (B1). Οι κατηγορίες αυτές είναι οι ακόλουθες:

α. *Προληπτικά και θεραπευτικά μέτρα.* Και οι δύο κατηγορίες απαιτούν τη συναίνεση του προσώπου που θα τα υποστεί. Διαφοροποιήσεις υπάρχουν ως προς τις εξαιρέσεις: Ατομική επιβολή προληπτικού μέτρου απαγορεύεται απολύτως χωρίς συναίνεση. Γενική επιβολή σε ευρύ κύκλο προσώπων, για λόγους κοινωνικού συμφέροντος, επιτρέπεται μόνο σε περίπτωση λοιμωδών νόσων με, συγκριτικά, εξαιρετικά υψηλό ποσοστό κρουσμάτων και θανάτων, μετά από υπεύθυνη υπογεγραμμένη από νοσηλευτικό ίδρυμα και από ομάδα των ειδικών ιατρών της περίπτωσης, όπου θα βεβαιώνεται το στατιστικά υπολογισμένο ποσοστό κρουσμάτων, θανάτων, ταχύτητας και τοπικού ή κοινωνικού προσδιορισμού μεταδοτικότητας, η ιατρικώς προβλεπόμενη αποτελεσματικότητα του μέτρου και οι ιατρικώς και φαρμακευτικώς διαπιστωμένες παρενέργειες.

β. *Η εφαρμογή προληπτικών ή θεραπευτικών μέσων που βρίσκονται σε πειραματικό στάδιο.* Καταρχήν, η εφαρμογή προληπτικών ή θεραπευτικών μέσων για πειραματικούς σκοπούς με οποιοδήποτε σκοπό *απαγορεύεται απολύτως χωρίς συναίνεση.* Η επιβολή χωρίς ελεύθερη συναίνεση τέτοιων μέσων αποτελεί βαρύτατο έγκλημα κατά του ανθρώπου, με βάση τόσο το διεθνές, όσο και το εθνικό ποινικό δίκαιο. Με συναίνεση επιτρέπεται μόνο εφόσον πάντοτε πρόκειται για μέτρα που κατά τα λοιπά είναι έγκυρα- μετά από υπεύθυνη, πλήρη, σαφή και υπογεγραμμένη έγγραφη ενημέρωση του προσώπου που θα υποβληθεί στο εν λόγω μέσο από το νομικώς και επιστημονικώς αρμόδιο νοσηλευτικό ίδρυμα και των αρμόδιων ειδικών ιατρών, όπου θα παρέχεται με ακρίβεια η εγγύηση ως προς τι θα είναι αβλαβές το μέσο, ως προς τις παρενέργειες και ως προς τα πιθανά ευνοϊκά αποτελέσματα της πειραματικής εφαρμογής του μέσου. Η συναίνεση πρέπει να είναι απολύτως προϊόν ελεύθερης βούλησης και όχι προϊόν πλάνης, απάτης, απειλής, εκμετάλλευσης της ανάγκης ή μειωμένης γνώσης και αντίληψης προσώπου, ή παροχής ή υπόσχησης ελκυστικών προσφορών. Για την εκπλήρωση του όρου συναίνεσης προσώπου που δεν έχει συνείδηση τωνπραπομένων (νηπίων, προσώπων σε αφασία, ψυχασθενών κ.λπ.) προβλέπει η Διεθνής Σύμβαση του Ονιέδο, που αναφέρομε πιο πάνω.

γ. *Η διάκριση μέτρων που συνιστούν επέμβαση στον φυσικό οργανισμό του ανθρώπου και μέτρων που αποτελούν περιορισμό της ελευθερίας κινήσεως ή ανάπτυξης της προσωπικότητας.*

Επέμβαση στον οργανισμό του ανθρώπου αποτελεί κάθε άμεση επέμβαση στο σώμα του ανθρώπου με σκοπό την εισαγωγή φαρμακευτικών μέσων σ' αυτό (με ενέσεις, μέσω του στόματος ή άλλων σωματικών οδών ή μεθόδων), καθώς και με σκοπό την προστασία από

είσοδο στον οργανισμό ή έξοδο και διάδοση μικροβίων (μάσκα). Επέμβαση στον φυσικό οργανισμό του ανθρώπου αποτελεί και η σωματική ή άλλη επέμβαση με κάθε μέσο που προκαλεί βλάβη ή διατάραξη της ψυχικής και νοητικής υγείας. Αυτό δημιουργεί την υποχρέωση της Πολιτείας να αποφεύγει κάθε μέσο μη σωματικής επέμβασης, που μπορεί δημιουργήσει τέτοια βλάβη.

Η αναγκαστική επέμβαση για οποιοδήποτε λόγο στον φυσικό οργανισμό του ανθρώπου, χωρίς τη συναίνεσή του, απαγορεύεται απολύτως, με οποιονδήποτε τρόπο ή μέθοδο από αυτές που αναφέραμε πιο πάνω (B 2) και αν γίνεται. Επομένως, όπως ήδη, επισημίναμε, η άμεσα ή έμμεσα αναγκαστική επιβολή των μέτρων κατά της νόσου Covid-19, με δεδομένο το ανυπόστατο του κύρους τους, λόγω των παραβιάσεων των αρχών νομιμότητας που αναφέραμε (B 1), απαγορεύεται απολύτως και λόγω έλλειψης της συναίνεσης. Η παραβίαση της εν λόγω απαγόρευσης επισύρει βαρύτερες ποινικές και αστικές κυρώσεις στους υπευθύνους.

Γ. Η νόμιμη άμυνα των προσώπων που καλούνται να εφαρμόσουν τα επιβαλλόμενα χωρίς νομικό κύρος μέτρα κατά την νόσου Covid- 19

1. *Υποχρέωση του δημόσιου οργάνου και δικαίωμα του ιδιώτη να απαιτήσει επίσημη έγγραφη εντολή συμμόρφωσης.* Για κάθε εντολή συμμόρφωσης σε μέτρο από όργανο του δημοσίου (δημόσιας τάξης, παροχής δημόσιων υπηρεσιών ή νομικού προσώπου δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου), το πρόσωπο που δέχεται την εντολή έχει το δικαίωμα (και συνιστάται η άσκησή του): να ζητήσει εγγράφως την εντολή συμμόρφωσης με αναφορά σε αυτήν της διάταξης του νόμου που την επιβάλλει και της σχετικής διοικητικής πράξης που διατάσσει την εκτέλεσή της, καθώς και της απειλούμενης κύρωσης σε περίπτωση μη συμμόρφωσης. Αυτό δεν απαιτείται, ούτε συνιστάται η αξίωση αυτή όταν η εντολή δίδεται σε ατομική βάση, εφόσον πρόκειται για Δημόσιες Υπηρεσίες ή νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου που παρέχουν υπηρεσίες στο κοινό και είναι γνωστή η επιβολή του σχετικού μέτρου (Εφορίες, δημόσια Ταμεία, υπηρεσίες σωμάτων ασφαλείας, τράπεζες, εμπορικά καταστήματα, φαρμακεία κ.ά.). Συνιστάται να ασκείται η εν λόγω απαίτηση από Υπηρεσίες νομικών προσώπων δημοσίου και ιδιωτικού δικαίου, που απαιτούν συμμόρφωση για παροχή ειδικών υπηρεσιών (νοσηλείας ή άλλης περίθαλψης, εκπαίδευσης, άθλησης, διαμονής, σίτισης, θαλάσσιας, σιδηροδρομικής ή αεροπορικής μεταφοράς προσώπων κ.τ.ό.).

2. *Υποχρέωση της δημόσιας ή ιδιωτικού δικαίου υπηρεσίας να κοινοποιεί στον «παραβάτη» την επιβαλλόμενη κύρωση με νόμιμο έγγραφο και αντίστοιχο δικαίωμα του τελευταίου.* Το έγγραφο πρέπει να περιέχει: τη διάταξη νόμου που επιβάλλει την κύρωση, ακριβή περιγραφή της παράβασης, καθώς και το

όργανο που κατά τον νόμο (αναφορά της διάταξης) αποφάσισε την επιβολή της κύρωσης. Χωρίς την παράδοση αυτού του εγγράφου η κύρωση δεν μπορεί να εκτελεστεί, όποιας κατηγορίας και αν είναι (πρόστιμο, θέση σε διαθεσιμότητα ή αναστολή εργασίας, αποκλεισμός από ιδιωτικούς ή δημόσιους οργανισμούς παροχής υπηρεσιών (νοσηλευτικά ιδρύματα, ιδρύματα άλλης περίθαλψης ή βοήθειας, ιατρεία, επιχειρήσεις κάθε είδους παροχής αγαθών και υπηρεσιών προς το κοινό κ.λπ.).

3. *Η ευθύνη για τις παραπάνω αναφερόμενες παραλήψεις και η με οποιοδήποτε τρόπο παρεμπόδιση του ελεγχόμενου να ασκήσει τα δικαιώματά του (παρεμπόδιση εργασίας, εκπαίδευσης ανηλίκου ή ενηλίκου, έρευνας, άσκησης επαγγέλματος, ταξιδίου, περίθαλψης ή οποιασδήποτε άλλης ενέργειας, παροχής ή λήψης υπηρεσιών) δημιουργεί πρόσθετες βαρύτερες αστικές και ποινικές ευθύνες των υπευθύνων. Η νόμιμη άμυνα του προσώπου είναι η προσφυγή στις αρχές άμεσης προστασίας του προσώπου (σώματα ασφαλείας, εισαγγελικές αρχές) από ποινικώς κολάσιμες πράξεις εξαναγκασμού.*

4. *Η δικαστική προστασία του προσώπου στο οποίο επιβάλλεται η κύρωση. Σε περίπτωση επιβολής μέτρων με τήρηση των τυπικών διαδικασιών που προβλέπονται από κανόνες νομοθετικούς ή κανονιστικών πράξεων της διοίκησης, ανεξάρτητα από τη βασική νομιμότητά τους, ο ελεγχόμενος έχει τα μέσα της πλήρους δικαστικής προστασίας που εγγυώνται το Σύνταγμα (άρθρο 20) και το Διεθνές Δίκαιο.*

5. *Επισήμανση των προβλημάτων της έννομης διοικητικής και δικαστικής προστασίας. Δεδομένου ότι η γνωμοδότηση αυτή ζητήθηκε από ομάδα πωλητών και όχι παρόχους νομικών υπηρεσιών, παρέχεται δε από τον γνωμοδοτούντα προς το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, λόγω ιδιαίτερου κοινωνικού καθήκοντος, ώστε να είναι δυνατή πλήρη ενημέρωση όλων των υπαγόμενων προσώπων στην έννομη δικαστική προστασία της Ελλάδας, επισημαίνουμε σε όσους δεν έχουν σαφή εικόνα των διαδικασιών της παροχής προστασίας από το κράτος, για την αποφυγή πλανών, σχετικά με τα δικαιώματα άμυνας του προσώπου, τα ακόλουθα:*

α. *Η συνεχής και σωρευτική παραβίαση των αρχών νομιμότητας. Η Ελλάδα βρίσκεται, μαζί με τις χώρες της Ευρώπης και με πολλές χώρες του Πλανήτη, σε μια κατάσταση καθολικής κρίσης, στην οποία περιλαμβάνεται και καθολική κρίση νομιμότητας, η οποία είναι επιστημονικώς διαπιστωμένη σε διεθνές επίπεδο. Η κρίση αυτή νομιμότητας στη Χώρα μας επιβεβαιώνεται από τη συνεχή παραβίαση των θεμελιωδών αρχών προστασίας του ανθρώπου και του πολίτη, που εγγυώνται το Διεθνές Δίκαιο, το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και το Σύνταγμα, όπως και τα Συντάγματα όλων των δημοκρατικών*

χωρών. Παρά την καθολική αυτή παραβίαση των αρχών νομιμότητας, οι εν λόγω αρχές παραμένουν σε πλήρη ισχύ δικαίου, οι οποίες εξακολουθούν να αποτελούν ένα ισχυρό μέσο –το μόνο εκτός του μέσου του άρθρου 120 του Συντάγματος (δικαίωμα και υποχρέωση της αντίστασης)– για την άμυνα του προσώπου.

β. *Η διάπλαση καθεστώτος ανομίας.* Η καθημερινή και σωρευτική παραβίαση των αρχών νομιμότητας δημιουργεί, όπως είναι φυσικό, ένα ισχυρό καθεστώς ανομίας, το οποίο έχει εξασθενήσει σε σημαντικό βαθμό την έννομη διοικητική και δικαστική προστασία του προσώπου, ώστε κανείς νομικός δεν μπορεί να εγγυηθεί με τον ίδιο βαθμό πιθανότητας που εγγυάται κανείς σε καθεστώς συνήθους νομιμότητας, την έκβαση της προσφυγής στη δικαιοσύνη. Είναι, όμως, βέβαιο ότι εξακολουθεί να αποτελεί ένα ισχυρό μέσο με υψηλό βαθμού δικαιολογημένη πρόβλεψη επιτυχίας, όπως ήδη έχει βεβαιωθεί νομολογιακά.

γ. *Οι προσωπικές θυσίες του αμυνομένου και η διακινδύνευση της επιτυχίας.* Η άμυνα κατά των παραβάσεων των αρχών νομιμότητας με την επιβολή των μέτρων κατά της νόσου Covid-19 απαιτεί πολλαπλές θυσίες, στις οποίες πρέπει να υποβληθεί ο αμυνομένος, όπως: οι δαπάνες της δικαστικής προστασίας, η στέρηση μισθών, ασφάλισης και εσόδων λόγω της παράνομης διάθεσης σε διαθεσιμότητα ή απόλυσης του εργαζομένου ή λόγω της διακοπής άσκησης ιδιωτικού επαγγέλματος ή άλλης δραστηριότητας· η ηθική και οικονομική βλάβη από τη διακοπή δημιουργικής δράσης ή εργασίας, από την αναστολή εκπαίδευσης τέκνων ή των ιδίων των αμυνομένων· η ηθική, οικονομική βλάβη ή βλάβη της υγείας του αμυνομένου λόγω της μη παροχής οφειλόμενων υπηρεσιών και πολλά άλλα. Οι θυσίες αυτές επιτείνονται και αυξάνονται λόγω της αρνητικής επίδρασης στην έννομη προστασία και απονομή της δικαιοσύνης, που συνεπάγεται πάντοτε η δημιουργία και επικράτηση καθεστώτος γενικής κρίσης και κρίσης νομιμότητας. Οι αρνητικές επιδράσεις του άνομου καθεστώτος είναι ενδεικτικά: η αύξηση του χρόνου εκδίκασης των υποθέσεων και των άδικων δικαστικών αποφάσεων, η παραβίαση της αρχής της συμμόρφωσης της Διοίκησης προς τις δικαστικές αποφάσεις που δικαιώνουν τους παθόντες, η παραβίαση της υποχρέωσης του κράτους της γενικότερης αποκατάστασης της νομιμότητας κ.ά. Οι θυσίες του αμυνομένου και το καθεστώς ανομίας δοκιμάζουν σοβαρά την αντοχή της ανθρώπινης προσωπικότητας. Η αντοχή ενισχύεται και οι θυσίες γίνονται ελαφρότερες, όταν η άμυνα των θυμάτων παρανόμων πράξεων είναι ομαδική με σύμπραξη πολλών, όπως απαιτεί και η άσκηση του δικαιώματος της αντίστασης του άρθρου 120 του Συντάγματος. Είναι δε κοινός τόπος ότι η «εν της ενώσει» άμυνα είναι πάντοτε αποτελεσματικότερη.

Λόγω του ότι η παρούσα γνωμοδότηση παρέχεται προς το κοινωνικό σύνολο, είναι αυτονόητο ότι, για το κοινωνικό συμφέρον και την προστασία των μελών της κοινωνίας, προφέρεται ταυτόχρονα για επιστημονικά θεμελιωμένες αυστηρή κριτική και αντίκρουση λανθασμένων θέσεων της, καθώς και για επιστημονικό διάλογο, που θα φωτίσει ευρύτερα, πληρέστερα και ορθότερα την κοινωνία μας.

Γιώργος Ι. Κασιμάτης

Ομ. Καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών

Κύθηρα, 18 Αυγούστου 2021